

Volume 7, Issue 10, October 2020, p. 120-130

Article Information

Article Type: Research Article

This article was checked by iThenticate.

<http://dx.doi.org/10.17121/ressjournal.2808>

Article History:

Received

30/08/2020

Received in revised form

26/10/2020

Available online

27/10/2020

FROM MYTH TO IMAGE: DAĞLAR DEVRİLDİĞİNDE/ EBEDİ NİŞANLI

MİTTEN İMGEYE: DAĞLAR DEVRİLDİĞİNDE/ EBEDİ NİŞANLI ¹

Ülkü ELİUZ²

Abstract

Cengiz Aytmatov is an artist who kneads again concrete dough of collective biography which consists of memories and actions as a conscience with awareness of necessity to return to essence and dangers of being marginalized. In his narratives that destruction of threats oriented to vital sources, world of values on person, society and also humanity is being questioned, he creates universal texts in symbolical discourse with psychological and sociological references. Cengiz Aytmatov's novel Dağlar Devrildiğinde/Ebedi Nişanlı as a product of image and vision is a narration consists of mythic values in which cultural memory spaces that makes it possible to pass from sensual to intellectual are being used as textual archetype. In novel that narration in narration and extension techniques are being used, four extensions get together in mirror of past and present at discursive themes and moral relation: The story of Arsen Samançin and snow panther Caabars; legend of Eternal Engaged as referent text; and the story named "To Kill-Not to Kill" which takes part as Last Word written by protagonist Arsen. In novel, fiction consists of characters' singular life adventure in horizontal dimension and synchronous expression of unchangeable in time in mythic plane and vertical dimension. In this study, fictional world of Dağlar Devrildiğinde/ Ebedi Nişanlı which is being equipped with mythic elements and fictionalized on four layers with horizontal and vertical dimensions is going to be analysed. Thus, renewal phenomenons of implicit meanings at deep meaning system in concrete world and borrowed structure from immaterial existence sources of the text in which values poems get together with a steady stylistic fiction are going to be resolved.

Keywords: Legend of Eternal Engaged, human, animal, society, myth, sign.

Özet

Cengiz Aytmatov, öze dönüşün gerekliliği ve ötekileşmenin tehlikelerinin farkındalığında bilinç olarak kolektif biyografyamızın hatıralar ve hareketlerden oluşan somut hamurunu yeni'den yoğuran bir sanatçıdır. Yaşamsal kaynaklara, değerler dünyasına yönelik tehditlerin kişi, topluluk

¹Çalışma Her Yıl Bir Büyük Türk Bilgi Şöleni (Bursa-Türkiye, 27 - 28 Kasım 2017) kapsamında bildiri olarak sunulmuştur.

²Prof. Dr. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ulkueliuz@ktu.edu.tr, 152675. Orcid: 0000-0001-9921-2916

hatta insanlık üzerindeki tahribatının sorgulandığı anlatılarında, psikolojik ve sosyolojik göndermelerle simgesel söylemde evrensel metinler oluşturur. Simgesel kodların kendi oluş sürecindeki hayati etkisinin ve öneminin farkındalığındaki Cengiz Aytmatov, geçmiş ile şimdikiyi akılda tutma ve karşılaştırma aracıyla geleceği görmeyi hedefleyen aydınlık kimliktir. Eserlerinin mitten simgeye derinleşen kurgusal dünyasında, bireyin ve insanlığın kaderini aynı düzlemde aktarır. Cengiz Aytmatov'un imge ve düşünürünü Dağlar Devrildiğinde/Ebedi Nişanlı adlı romanı, duyusaldan düşünsele geçişi mümkün kılan kültürel bellek mekanlarının metinsel arketip niteliğinde kullanıldığı mitik değerlerden oluşan bir anlatıdır. Anlatı içinde anlatı ve genişletme yöntemlerinin yer aldığı eserde, söylemsel izlekler, tinsel bağıntıda geçmiş ve şimdi aynasında dört uzam buluşur: Arsen Samançin ve kar parısı Caabars'ın öyküsü; gönderge metin olan Ebedi Nişanlı efsanesi ve Son Söz olarak yer alan başkişi Arsen tarafından yazılan "Öldürmek-Öldürmemek" adlı hikâye. Eserde kurgu, yatay boyutta karakterlerin bireysel yaşam serüveninden; dikey boyutta ise, mitik düzlemde zamanla değişmez olanın eş zamanlı anlamından oluşur.

Bu çalışmada yatay ve dikey boyutlu dört katmanda kurgulanan Dağlar Devrildiğinde/ Ebedi Nişanlı adlı romanın mitik öğelerle donatılmış kurgusal dünyası tahlil edilecektir. Böylece değerler manzumesinin sağlam bir biçimsel kurgu ile metinleştiği eserin tinsel varoluş kaynaklarından ödünçlenen yapısı ve derin anlam dizgesindeki örtük anlamların somut dünyada yeni'lenme görüngüleri çözümlenecektir.

Anahtar Kelimeler: Ebedi Nişanlı efsanesi, insan, hayvan, toplum, mit, simge.

Tanrı Dağının Sesi: Cengiz Aytmatov

*"Aslında her insan bir romandır
ve biraz kahramandır."*

Ebedi bir bilgelik durağı olan Cengiz Aytmatov, en derin ve yüksek duyguları bireyin tarihselliği ve bu tarihselliğin oluşturduğu ontik anlamlar bütünü ile sentezleyerek simgesel söylemde yorumlar. Gündelik yaşamın körleştirdiği dünyayı yeniden görme, yeni'leme gayreti içindeki sanatkar, bireye ve topluma ait düşselliği yatay ve dikey boyutlu olarak özgün bir dönüşüm içinde kurgular. Böylece mitik cevherin dönüştürüm gücü ve etki alanlarının sınırsızlığında bilinç dışındaki varlık alanlarını bilinçaltına taşıyarak yeni'den doğumunu olanaklı hale getirir. Simgesel kodların kendi oluş sürecindeki hayati etkisinin farkındalığındaki sanatkar, toplumsal tinin aktarıcısı kimliği ile geçmişle şimdikiyi akılda tutma ve karşılaştırma aracıyla geleceği görmeyi hedefler. Derin boyutta evreni besleyen zihinsel ve algısal değer halindeki geçmişe ait simgelerin düşselliğini şimdikiye taşır. Verili olanları oluşturulmuş, kazanılmış ve kurulmuşlarla tamamlayan sanatkar, kendi duyumsamaları, deneyimleri ile bütünlediği özgür içkinliğin derinliklerindeki aşkınlığın peşindedir. Onun geçmiş zamanın büyüsunü ve simgesel söylemlerin ardındaki insani özü aktardığı metinleri "yitirilmiş, toprağa gömülmüş ateş" (Todorov, 2004: 99) gibi uyarıcı ve yaşatıcı değerleri ile ötekiyi korkutur.

Aydınlık bilincin kişisi olan Cengiz Aytmatov'un eserleri, Çağdaş Türk edebiyatının olmazsa olmaz yaratılarıdır. Tin ile akli buluşturan anlatılarda simgeler aracılığıyla "belleğin çağrısını" (Sartre, 2006: 145) duyan bireyin varoluş bilincine ulaşması dile getirilir. Varoluşsal yitimlere 'dur!' denilen bu metinlerde hem içeri hem de dışarıyı imleyen simge evreni, zamansallığın sınırlarını aşabilme ve bellek mekânlarından geleceğe yönelebilmek potansiyeli ile mekâna ve zamana yayılan kodlar bütünü işlevindedir. "Kozmik, düşsü ve şiirsel" (Durand, 1998: 10) simgeler ile bilinçdışıdaki gizler, kolektif belleğin hatıralar ve hareketlerden oluşun somut hamurunda yeni'den yoğrulur. İnsanın ontolojik konumunun sorunsal olarak aktarıldığı kehanetlerle dolu kurgusal dünyası ile bu eserlerin arketipi, kendi oluş ve ötekileşme problematığıdır.

Bireye ve topluma ait değerler dizgesinin irdelendiği anlatılarda, ontolojik anlamda öz'e/kendine dönme, dünya ve kendisiyle yüzleşme, özüyle varlığı arasına engeller koyan kuşatmadan kurtulma ve üst bir boyutta var olmaya dikkat çekilir.

Büyüsü Bozulan Dünyanın Anlatısı: Dağlar Devrildiğinde

*“İnsan, sonsuz olmak ister.
Kalp, ölümsüzlüğü arzu eder.”*

Aydınlık bir kimlik olan Cengiz Aytmatov'un Dağlar Devrildiğinde/Ebedi Nişanlı adlı son romanı, yeni yaratımlara açık mitik evrenin ve bu evrene ait değerler manzumesinin biçimsel kurgudaki yansımalarıdır. “Anlatılmış ve önceden bildirilmiş geçmiş ile gelecek şeyler için yer arayışının” (Riccœur, 2007: 36) metinleştirdiği romanda entrik kurgu, söylemsel izlekler ve tinsel bağıntıda geçmiş ve şimdi aynasında üç uzamda gerçekleşir.

Eserde, insanın bütün hayallerini ve ideallerini yıkan kana/iktidara karşı, “ruhun nuru” aşk ve evrenin nuru” doğa rehberliğinde kendi kalabilme savaşı anlatılır; bireyin yaşam yolculuğunun hem içerik hem biçim ödünçlemesi ile yeni'den kurgulanır. Metinlerarası yöntemlerden “bir sözce içinde sözce, bir ileti içinde ileti, bir sözce üzerine sözce” (Aktulum, 2000: 94) ve “bilinçli, istemli bir anımsama; başka metne ait bir kesit yeni bir metne sokularak yeni bir anlam yükleme” (Aktulum, 2000: 95) niteliğindeki alıntı edimi ile anlatı içinde anlatı yerleşimi yapılarak ‘genişletme’ gerçekleştirilir. Eski'nin/ geçmişin zamansal ve mekânsal sınırlamaları aştığının göstergesi olarak kurgu, dört-beş gün olan öykü zamanında dört aşamada ilerler: Çılgın fikir işçisi, idealist bir insan ve gazeteci olan başkişi Arsen Samaçin; bilim adamlarının Tyan-Şankar Parsı, halkın ani sığrama yeteneği nedeniyle Caabars olarak adlandırdıkları kar parsının öyküsü ile gönderge düzleminde Ebedi Gelin efsanesi ve Son Söz olarak yer alan başkişi Arsen tarafından yazılan “Öldürmek-Öldürmemek” adlı hikaye. Mitik simgenin ebedi değişmezleri, intiharın eşliğindeki insanlığın ve uygarlığın şimdideki görünümü ile bütünleştirilir. Dokuz ana bölüm (her bölüm kendi içinde alt bölümlerde ayrılır) ve sona eklenen hikâyede insani özün değişmezlerini koruma ve mitik tepki normları ile trajik tepkiler verme eş zamanlı işlevselleştirilir. Eserin ana kurgusu, yatay boyutta insan ve doğanın/hayvanın bireysel yaşam serüveni ile dikey boyutta efsane ile imlenen mitik düzlemde zamanla değişmez olanın eş zamanlı anlatımından oluşur. İnsan ve hayvan aynı vahşi kapitalizmin varlık alanlarına karşı işlediği suçların tehdidi altındadır; her ikisi de kendilik alanları sınırlanarak sisteme kurban edilir.

“Ancak sebepler yüzünden bir insan ve bir vahşi hayvan aynı kaderin gözetimi altındaydı. Her biri kendi hayat fırtınalarının sinesinde olgunlaşıyordu. Dünyada neler olmuyordu ki sanki.” (s. 65)

Eser, hafızanın ayak sesleri ile varlığını sürdüren derin bir yalnızlık içindeki geçmişteki gücünü kaybeden “yüksek dağları(n) seçkinleri”nden (s.160) Caabars adlı parsın öyküsünün anlatımı ile başlar. “Karı göğsüyle yarıp yürüyen” (s.6) Caabars, bir yaz günü acıkır ve suya giden yaban keçilerinden birini yakalamak için pusuya yatar; ancak nefes darlığı yüzünden her zamanki gibi avının üstüne atlayamaz ve kaçırır. Son zamanlarda sık sık yaşadığı bu can sıkıcı durumlar, geçen kış dışisini genç bir parsa kaybettirmesi ve sürüsünden kovulması ile başlayan olumsuzlukların devamıdır. Diğer parslar tarafından horlanan tüm parsların tek ve yüce lideri Caabars, dağların eski çarı iken artık yaşlanmıştır; başkalarının porsuk, köstebek ya da tavşan gibi ufak tefek avlardan oluşan artıklarıyla beslenmek zorunda kalır. Doğanın susturulan sesini sembolize eden yaşlı parsı, kendisini derinden yaralayan bu durumdan kurtulmak, başka acılar yaşamamak için bir zamanlar dışisiyle birlikte yazları geçirdiği Üzengileş Dağları'nda “yalnızlığıyla baş başa kalacağı, ölümü sükûnet içinde kucaklayacağı, geri dönülmez günlerin son demelerini yaşayacağı bir sığınak, bir mağara bulmak” (s.16) ister. Fakat birçok kereler denese de geçidi aşmayı başaramaz. Zamansal ve mekânsal anlamdaki sınırlılığın ifadesi olan bu tutuklanmışlığın çaresizliği içinde dolaşır, kaderine isyan eder. Eserde “gölge-görüngüye

indirgenen” (Sartre, 2006: 50) Caabars’ın hikâyesi, başkişi Arsen Samaçin’in öyküsü ile iç içe ilerler.

Kırkklı yaşlarda serbest gazeteci olan başkişi Arsen, bir Cuma akşamı Avrasya restoranında kendisini terk eden sevgilisi Aydana Samarova’nın sahneye çıkmasını beklerken otomat bir makineye dönüşen taslak bir kişi kimliğindeki restoran müdürü Bay Oşonday tarafından “*yukarıdakilerin emri*” (s.24) üzerine kovulur. Bu duruma kızıp öfkelenen başkişi, müdürle kavga ederek apartmanın yedinci katındaki evine gelir; onu izleyen yukarıdakilerin adamları tarafından başkaları hakkında yazmaması ve çekip gitmesi söylenerek tehdit edilir. Serbest piyasa ekonomisi karşısında dengesi sarsılan, yeni döneme eleştirel baktığı için toplumdan dışlanan başkişi, kendisini “*tek kelimeyle sonu görünmeyen karanlık bir tünelde*” (s.45) hisseder. O, güçlünün her zaman kazandığı güçsüze yaşam hakkı verilmeyen bu ortamda bütün hayallerinin sembol kişisi sevgilisi tarafından terk edilme ve “*yukarıdakiler*”in emriyle kovulma gibi kendilik değerlerini yok etme yönündeki ihlaller ile karşı karşıyadır.

“Al işte, toptancı kültür limuzine bindi, çekip gitti!” diye acıyla düşündü. Arsen Samaçin. “Peki şimdi” “Ebedi Nişanlı” ne olacak diye sordu kendine. İki mahalle ötede bulunan park yerinde şimdi ithal otoların arasında bıraktığı Niva’sına giderken aklından şunları geçiriyordu; “toptan kültürle başı dönmüş günümüz hayatında ne kadar çok çelişkiler var!” Ülkede bu kadar fakirlik, işsizlik var! Sokaklarda kilometrelerce uzayan sıralar oluşturan ve ellerinde “bize iş verin” afişleri taşıyan gençler var! Bu gençlerden çoğu boşalan köylerden geldi. Bu insan toplumuna bir çağrıdır.” (s.60)

Yaşadığı hakaret, aşağılanma ve tehditler sebebiyle öfkeli ve şaşkın olan Arsen’in durumu Perestrojka’dan sonra Rusya’da yaşanan her şeyi metalaştıran kapitalist sistemin yarattığı değişimin sonuçlarındandır. Paranın tek güç olduğu bu süreçte, her şey hatta sanat bile alınır satılır nesne düzeyine indirgenmiştir.

“Herkes uygarlık otobanında hızla ilerliyorken, tuhaf bir adam olan Arsen, kenarda durmuş otostop çekiyor, ama kimseler ona aldırış etmiyor..” (s.19)

“Kitle kültürü onu, yani idealisti öyle bir ezdi ki bir daha ayağa kalkamaz oldu.” (s. 84)

Müziğe düşkün bir romantik olan Arsen ile “*doğuştan güzellik abidesi*” güzel sesli opera sanatçısı Aydana arasındaki aşk da bu durumdan etkilenir. Aydana’nın konser vermek için gittiği Almanya’nın Heideberg şehrinde zirveye çıkan âşıkklar, burada bir dağ şatosunda ölünceye kadar beraberliğe söz verirler. Sevgilisine opera eseri olarak bestelenip adapte edildikten sonra onun sesinden sahnelenmesini istediği Ebedi Nişanlı’yı anlatır. Ölümsüz aşkın efsanedeki görüngüsü olan Ebedi Nişanlı’yı “*bütün kainatın ıstırap ve inleyişi*” (s.79), “*bütün yaşanmış ve yaşanacak zamanların sembolü*” (s.80) şekilde niteler. Güçlü pars avcısı genç ile sevdiği kızın “*kıskanç ve niyeti kara olanlar*” (s.73) tarafından engellenen büyük aşkının anlatımı bu efsane, damadın insanlığı lanetlemesi genç kızın ise devam eden arayış feryadı ile zamana meydan okuyan bir şifre aktarıcıdır. Maddi gücün manevi varlık alanını yok etme girişi halindeki öykü, yaşamın seslere gömülü gizli anlamını sonsuza taşır.

“O an neler olmuş, neler! Gökyüzü bir anda solmuş, durduk yere kasırgalar patlamış. O yaz günü kış gelmişçesine bir kar fırtınası kopuvermiş. (..) O an avcının dili çözülmüş; ‘Durun ve susun! Ben bir yere gitmiyorum! Eğer bu, başıma gelen bir lanet ise, ben de onu, o namussuzu lanetliyorum bütün insan soyunu lanetliyorum! İnsan olarak yaşamaktansa hayvan olmak evladır! (..) Değil kendisi, izine bile rastlamamışlar. (..) Mucize eseri kurtulan nişanlı kız, bir kuş gibi uçma yeteneğine kavuşmuş (..) İşte o günden beri dağlarda Ebedi Nişanlı sırrı yaşamakta ve uzaklarda, çok uzaklarda, onun sonsuz feryadı duyulmakta.” (73-74)

Ebedi Gelin’de yürekleri birleştiren aşk, geleceğe akan sessiz, kırılğan ve sonsuz bir meydan okumaya dönüşür. Nişanlısını arayan Ebedi Gelin’in sonu olmayan acılarının yansıdığı sesi, evreni terk etmeyen öze dönüş çağrısı olarak havada asılı kalır. Ritim ile anlamı derinleşen bu uyarıcı feryat, problem yitimine uğramış bütün insanlara dönüktür.

“Nerdesin, nerdesin? Hangi dağdasın?”

Nerdesin? Nerdesin? Koşuyorum sana hangi yamaçtasın?

Sensiz ay söner benim için.

Sensiz hayat olmaz benim için.

Gök bizsiz mutlu olur mu ki?

Kim lanetledi, kim lanetledi bizi?

Dağlar bizsiz mutlu olur mu ki? (..)

Seninle bir daha buluşmasın diyor.

Nerdesin? Nerdesin? Koşuyorum sana hangi yamaçtasın?” (s.76-77)

Ebedi Gelin’de sevgililerin buluşmalarında ve nişan töreninde aşklarına tanıklık eden yaratıcı öz simgesi nehir, genç kızın kendisini kaçırarlardan kurtulması için yüzerek geçmesini sağlama ve onu ele geçirmek için ardından suya atlayanları bilinmeyene sürükleme eylemleri ile yardımcı olur. Bir olanaklar kaynağı/gömüsü olan doğanın insan ile bu uyumu, doğanın susturulamaz olduğunu açar nitelikteki kuşa dönüşüm ile boyut kazanır; değerleri yutan boşlukta umudu işaret eder. Efsanedeki örtük söylem, Arsen tarafından çevirisi yapılan ve Avrasya Medya Forumu’ndaki konuşması esnasında okuduğu göçebe Nomat Devri’ne ait “Söz” adlı metin ile ortak kimlik yaratma bakımından kesişir.

“Söz evrenin sütünü sağıyor ve nesilden nesle asırdan asra bizi o sütle besliyor. Bundan dolayı Söz’den öte ve Söz’ün sınırları dışında ne Tanrı var ne de evren... Dünya Söz’ün gücünü aşabilecek bir güç ve onun sıcaklığına erişebilecek bir ateş yoktur.” (s.119)

Eserde insanın öz varlığını koruma güdüsünün inşası işlevindeki gönderge metin niteliğindeki efsane, kendi olma sorunsalı ile yüzleşen ve kendini kurma aşamasındaki bireye dolayısıyla topluma bilinçli öz yaratım sürecine dönük izleklere sunar. Başkişi Arsen, “kendi imgesini açığa vurma” (Kundera, 1989: 31) çabasını, kontrol edici bir mekanizma konumundaki kültürel bellek imi Ebedi Gelin’i yeniden yazarak ne’liği sorgulama gayreti içerisindedir. “Palempsest” (Aktulum, 2000: 216) (eski bir imge) olan bu efsane, bugüne anlam katmak için kaçınılmaz bir üst anlatı niteliği ile Arsen ve Caabars arasındaki simgesel bağıntıları açar konumdadır. Bireyi çözülmekten, dağılmaktan, anlamsızlaşmaktan ve değersizleşmekten kurtaran oluşturucu ve yapıcı bir kaynak halindeki efsanelerden birinin metne montajlanması, entrik kurguya boyut kazandırır.

“bizim dağlarda bir gelenek vardır: Her yaz dolunay zamanında geceleri Bengi Nişanlı sevdalıları yüksek bir dağda toplanır ve Ebedi Nişanlı onları uzaktan görebilsin diye ateş yakarlar.” (s. 66)

Ölümlerle yaşamın, tükenişle doğuşun, başlangıçla sonun birleştiği bu efsane ile “yeniden şarj olma, manevi dinamiklerin ve dünyaya karşı idrakin yenilenme” (s.221); “ruh değişimi nöbeti gerçekleş(tirme)” (s.221) aşamaları gerçekleştirilir; geçmişin şimdiki geçiren kılarak tinsel enerji halinde varlaşması, anlama dönüşmesi aktarılır. Ebediyete ekilen bir tohum niteliğindeki bu efsane, şimdi’den geçmişe derinsel bağların kurulduğu yapısal bir sıçrama halini alır. Ebedi ve edebî anlamda ülküsel bir tasarım olan bu efsane ile ilgili projesi, Perestroyka’dan sonra hızla zenginleşerek her şeyi satın almaya başlayan eskiden

sıradan bir tiyatro oyuncusu/artist parçası Ertaş Kurçalov tarafından satın alınan Aydana'nın kendisine tahsis edilen limuzine binerek onu terk etmesi ile gerçekleşemez.

“O lanetli adamı, Ertaş Kurçal'ı öldürme, cinayet işleme fikri korkunç ağırlığıyla yerleşiverdi ruhuna. Artık ruhunun derinliklerinde yanan ve sönmek bilmeyen intikam ateşinden nereye kaçacağını bilmiyor, öldürmekten başka bir şey aklına gelmiyordu. Bütün düşünceleri buna odaklanmış durumdaydı. Bütün öfke, aşağılık kompleksinden dolayı ortaya çıkmış olmasın? Bu öfke boğazını sıkıyor, nefes aldurmuyordu, tek kelime ile kendi kendini kapana kısırmış durumdaydı. Bu da mı kader? Aşk ortamında doğan bu yüce ve romantik düşüncenin, vazgeçilmez boğa kızgınlığıyla cinayete hazır bir duruma geleceğini ve böyle korkunç bir şekilde sonuçlanacağını kim tahmin edebilirdi ki?” (s.84-85)

Reklam ve modanın ürettiği pop kültürünün bir mega starına dönüşen Aydana, kapitalizmin ölü ilişkiler düzlemine ayak uyduran kitlenin; pazar ekonomisini hem bedenleri hem de ruhları satın alışının örneklerinden biri olur. Romanda yüksek kültürün karşılığı opera ile yaşanan bozulma sonucu ortaya çıkan pop kültür karşılaştırılır. Aydana'nın başkişiyi terk ederken bindiği limuzin, ona şöhret kazandıran şarkının da adıdır:

*“Sen beni sever misin?
Sen beni sever misin?
Limuzin hediye eder misin?
Partneri-Ben seni severim., seni severim
Sana limuzin hediye ederim.”* (s.58)

Kapitalizm ve nesnesi para vd. bütün semboleri, Arsen'in tüm yaşamının, hayallerinin başrolündeki Aydana gibi özne insanı karanlık kaos ortamında yalıtır. Ekonomik bağımlılık, her şeyi, herkesi, her alanı kuşatır; değer dizgeleri silinir. Bedensel çıkarların egemenliğinde geçmişe kadar uzanan bir körleşme ve çözülme yaşanır.

“Baştan çıkardılar, ayarttılar, satın aldılar. Eski zamanlarda güzel bir kadını ata bindirip kaçırırlardı. Oysa şimdi dolar dolu bir çuvalda omuzlayıp götürüyorlar. Hatta bu devirde kadın kendi arzusuyla dolar yulkularına büyük bir hızla gidiyor. Yulkular ise milyonerlerin ta kendisidir ve her yulkacı kendi dolar yulkısını sürer, otlatur.” (s. 95)

Bir cinnet hali içerisinde yaşanan para ile dışa vurulan bu güç sendromu, tüm bireyleri yutan bir canavar imgesine dönüşür. Böylece yaşamın özü olan bireysellik ortadan kalkmış olur. Artık dünya *bir şeyler* dünyasıdır ve böyle bir dünyada düşsel atılımlara izin yoktur. Arsen, geçmişte dedikodu, haset, kin ile şimdi ise para, çıkar, şöhret ile çevrelenen insan kılığındaki tiranların aynı niyetle hareket ettiğini düşünür. Sevmek-öldürmek ikilemindeki Başkişi, öfke içinde cehennemleşen yüz Ertaş Kurçalov'u öldürmeye karar verir.

“Arsen kendini, rüzgârda gür yapraklarını döken bir ağaç gibi hissedirdi. Ruhunu sanki çiplaklaşıyordu. (..) bitmiş bir aşkın ve öldüren idealin acısıyla azap çeken ruhunu boş yere yakmamak için” (s.93-94)

O gecenin sabahında yeni döneme hızla ayak uydurarak Mergen adında bir şirket kurarak ticarete başlayan amcası Bektur Ağa tarafından iki Arap için düzenleyeceği av partisinde tercümanlık yapmak üzere köye çağrılır. Bektur Ağa, hemen her şeyin-yabani koçlar, boynuzlu keçiler, ayılar, avcı kuşlar, çiçekler, dağ balı hatta köyün dağlarındaki karın bile- satılık olduğu sosyalizm zorbalığından kurtulup pazar bataklığına saplanan bu dönemde özellikle yabancılar için düzenlediği av partilerinde çok para kazanır. İki gün

sonra altı aydır gelmediği Rus yapımı Niva'sı ile Tyan-Şankar dağlarının uzantısındaki köyüne/Tuyuk Car'a gider.

“Ben dağ insanıyım (..) dağlarda büyüdüm. Dağlarda ise kurallar nettir. Daima düşüncede yoğunlaşmak, dakik olmak ve uçuruma yuvarlanmamak uğruna hiçbir şeyi gözden kaçırmamak gerekir. (..) biz bir dağ ülkesiyiz. Yalnız benim doğduğum dağlar, dağların en erişilmezi ve en yükseğidir. Bundan dolayı adına Üzengeleş diyorlar, yani ‘semanın üzengeleleri’” (s.44)

Başkişi, okul arkadaşı Taştanafgan ve diğerleri (Saksan, Kutay, Cılkış, Canos) tarafından eski günleri yad etme bahanesi ile okula götürülür. Aslında arkadaşlarının planı, av esnasında zengin Arapları rehin almak, yirmi milyon fidye istemek, vermezlerse öldürmektir. Ekonomik dengesizlikten rahatsız olan arkadaşları, vahşet çizgisindedirler ve insan bilincini dışlayan sistemden kendi paylarını almak isterler. Kendilerine yardım etmesini istedikleri Arsen, önce bunun bir terör olduğunu söyleyerek onları vazgeçirmeye çalışır; daha sonra kendisinin de öldürülme ihtimali üzerine kararını değiştirir. Devrin hastalıklı ruhunun etkisi altındaki arkadaşları ile köye giderken yolda fotoğraflarını çekmek isteyen güzel, alımlı, sıcak bir kadın olan yirmi beş yaşlarındaki Eles ile aralarında yıldırım aşkı oluşur:

“İnsan sonsuz olmak ister. Kalp ölümsüzlüğü arzu eder. Aşk insandaki bu hissin gerçek zannedildiği gizemli bir oyundur. Fakat her aşk hikâyesinin sonu ölümdür. Çünkü insan ölümlüdür ve bunun çaresi yoktur. Yine de her nesil aynı şeyleri tekrar tekrar yaşar. Aşk, devredilen bir miras olarak sonsuz kere yeniden yaşanır. Mirasın sahibi yeni nesiller bu kervanın ne ilk, ne de son yolcuları olacaklardır. Zaman aşkın kutsallığını unutturdu. Özgür düşünce akımlarının saldırısı karşısında aşk kendini korumak, saklanmak zorunda kaldı. İnsan ruhunda böyle hunharca saldırdığı sürece insanoğlu uzun bir süre daha iç savaşlar yaşayacaktır.” (s.49)

Akşamüstü buluşup arabayla gezen dağlarda kırlarda dolaşan iki sevgili, uzak şehirlere kaçma planı yaparken çalan telefonları ile gündelik yaşama geri dönerler; en kısa zamanda buluşmak için ayrılırlar. Arap misafirler (Hasan ve Misir) özel Boeing uçakları, arabaları ve kalabalık bir ekiple gelince pars avı için yola çıkarlar. Onlara bölgenin kültürünü, coğrafyasını ve Ebedi Nişanlı efsanesini anlatan Arsen, sevgilisi Eles ile ilgili hayaller kurarken haberciler parsların bulunduğu haberini getirir. Bir terör eylemi olarak gördüğü rehin alma planından vazgeçmiş olması umuduyla Taştanafgan'ın yanına gider; ancak o kararından vazgeçmemiştir. Bu, insanın doğayı kötüyeye kullanmasının, hayvanların yaşam hakkını ihlal etmesinin ve doğanın olağan dengesini bozmasının sonuçlarından biridir. İnsan ve doğa aleyhine yapılan tüm yıkıcı müdahalelerde kapitalist ekonominin değişen daha doğrusu bozulan yaşam algısının yoğun etkisi vardır.

“Tanrı Dağları'nın karlı zirveleri görünüyordu. Aniden uluslararası av partisinin objelerine dönüşen vahşi kar parsları, kaplan ve leoparların kardeşleri, kalubeladan beri bu dağların karlı zirveleri ve boğazlarında yaşıyordu. (...) Şaşırtıcı işti, hayvanlar bile piyasa ekonomisinin metasına dönüşmüştü. Hem burada pars olmasaydı, misafirler bu kadar parayı savururlar mıydı? Bu kadar para devreye girince de hiç kimse başkasının kalbinde ne olduğuyula ilgilenmez.” (s.95)

Yazar, yaşlı ve yorgun kar parsı Jaabars'ın doğal nedenlerle sığındığı dağda bilmeden bir av partisinin kurbanı olmasını, onun sakin ve huzurlu bir ölümü seçme özgürlüğünün ihlali olarak yorumlar. Tanrı dağlarında bilmeden bir av partisinde hayvanlar, zengin Araplar için önceden planlanarak acımasız ve hain şekilde köşeye kıştırılır, avcılarının önüne doğru sürülüp avlanmaya hazır hale getirilirler. Potansiyel canı insanın doğadaki dengeyi bozmasını/alt üst etmesini durdurabilme çabasındaki Arsen, basit çıkarları

uğruna doğanın varlık alanına tecavüz eden ve dünyayı cehenneme çeviren “terörün tırmanan yüzü” (Korkmaz, 2004: 73) halindeki bu kişileri, aşkı ile tüm kısıtlayıcı bağlardan kurtulduğu, Else’den ödünçlediği sözler ile durdurmaya karar verir.

“-Arsen ben çok endişeleniyorum, ama kimseye söylemeye de cesaret edemiyorum. Dahası inanmayacaksın ama elimde “çekin ellerinizi parslarımızdan! Parslarımızı rahat bırakın! Parslar kendi hallerinde yaşıyorlar, dokunmayın hayvanlarımıza!” pankartlarıyla Arap avcılarının karşısına dikilmek istiyorum. Fakat bunu düşünmek bile imkânsız. Kendi yakınlarımız ve tüm köylü birlik olur beni taşta tutarlar, böyle bir işi mahvetmeme asla izin vermezler! Yabancılar av düzenlemekten başka neleri kaldı ki ellerinde. Hayır, beni anlamaz, bana acımazlar! Doğru değil mi Arsen?” (s.192)

İçindeki yaşamsal kanı kurutamayan dışında dökülen kana göz yumamayan Arsen, yaşamsal tüm enerjinin yok edilmesine tanıklık etmenin çaresizliği içinde ne yapacağını düşünürken birden elindeki megafonla bağırma ve silahıyla havaya ateş etmeye başlar. Ötekileşme tehlikesine ve kapitalist çıkmaza saplanan insanlığın farkındalığında bir birey olarak geçmiş zamanda, mekânda tutunma arayışı içerisindedir.

“-Dinleyin! Siz hepiniz, misafirler, yabancı avcılar! Emrime kulak verin! Lanet olsun hepinize! Megafon Arsen’in sözlerini dağlara dalga dalga yayıyordu. Çekin ellerinizi kar parslarımızdan! Hemen defolun gidin buradan! Hayvanlarımızı yok etmenize izin vermeyeceğim! Defolun Dubailerinize ve Kuveytlerinize gidin, uzak durun kutsal dağlarımızdan. Bir daha buralara sakın adım atmayın! Hemen defolun gidin, yoksa hepinizin sonu gelir! Hepinizi gebertirim!” (s.230-231)

Arkadaşları ve Arap misafirlerin korumaları, Arsen’e ateş etmeye başlayınca Arsen ve oralarda dolaşan Caabars yaralanır. Bir mağaraya çekilen, daha önce birbirinden habersiz kaderin birleştirdiği bu iki varlık, dağlar devrilirken kucak kucağa ölürler. Yaratılışın başlangıcı ve evrenin direği dağdaki bir mağaraya sığınma, bu en eski ve değişmez koruyucuya sığınmaktır. Taşafgan ve arkadaşları, delilleri yok etmek, sırlarıyla yaşamak için mağarayı, mayın döşeyerek havaya uçururlar. Böylece yeri sabitleyen ve tutan dağlar, bütün olumlu atılımlar sona erdiği için insanla, hayvanla birlikte devrilir, yıkılır. Dağların devrilmesi, hem Arsen hem de Caabars için tüm umutların, hayallerin sona ermesi; kıyametin kopmasıdır.

“Çok yakında dağlar yıkılacak ve sizin için de kötü olacak...” (s. 149)

Dağdaki gücünü kaybeden derin yalnızlık içindeki Caabars ile kentteki yaşam alanı sınırlanarak işgal edilen Arsen, hem metnin dünyasında hem de iki sürgün olarak Ebedi Gelin’in trajik feryatlarının yankısında birleşirler. Bu, insanın kaderiyle hayvanın kaderinin aynileşmesi ve doğal kader algısında kesişmesidir.

“Kaderlerinin yönlendirmesiyle bir insan ile bir vahşi hayvan son demlerinde aynı yerde, aynı anda, aynı gök kubbenin altında, bir mağarada yan yana bulmuşlardı kendilerini. (..) Bu son sığınaklarında iki can bir beden olmuşlardı. Ölmekte olan bir insan ve yanında vahşi bir hayvan. Her ikisi de ya serseri kurşunlara yakalanmışlar ya da özellikle hedef alınıp vurulmuşlar, hayat yolundaki yürüyüşlerini aynı şekilde bitiriyorlardı (..) Arsen Samançin ölmekte olan parsin gövdesine yaslanmış öylece yatıyordu, kendisini böyle daha rahat hissediyordu. ‘Sonunda buluştuk.’” (s. 232, 236)

İnsanın iyileştirici doğanın bir parçası olduğu hatta doğaya dönerek onunla birleştiği bu edim, kaotik yıkımın/kıyımın tüm varoluş kaynaklarını kapsadığının işaretidir. Farklı varlık tabakalarının buluşması, her şeyin ucuzladığı kapitalist süreçte anlatıya sinen ‘olması gerek değerlerin’ manifestosudur. Onları bir araya getiren ölüm, insan tanrıların

küresel argümanlarla her şeyi kendi çıkarları için tükettiği, uygarlığı intihara sürüklediği zamansal ve mekânsal bir kesişme anıdır.

“Arsen’in başında güneş sallanıyor, dağlar yerinden oynuyor ve rüzgar boğmak istercesine boğazını sıkıyordu.” (s. 231)

Doğada türlerin tükenmesi, tahrip edilmesi ile insani bozulmaların aynı düzleme taşındığı bu sahne, ölümle varoluşsal öze tutunma çabasının dışı vurumudur. Başkişi Arsen, yaşamdaki dengeyi bozan, altüst eden küresel değişmelerin insandan aldığı değerleri sorgulayan; kanla beslenen tiranların aldıklarına uzanarak varoluş kaynaklarına dönerek şizofrenik çözümleri durdurmak isteyen; ölümcül saldırılar ile büyüdü bozulan dünyaya geçmişin ve aşkın büyüdü ile tutunmaya çalışan bir tiptir.

“Dünya Yerinde mi? (..) işte şu sıradağlar bile aynıydı. Fakat insanın içindekiler, ruh dünyası tamamen yıkılmış mahvedilmiş olabilirdi.” (s.158)

O, sadece merkeze konan ben olarak yalnızca anı yaşayan, duyumsayan değil; binlerce yıllık geçmişin bütün seziş, kavrayış ve yönelişleriyle varolmak isteyen bir ben kimliğindedir. Bozulmamış ve direnen insanı temsil eden Arsen, ekonomi kaynaklı kültürsüzleştirme, tek tipleştirme ve kapitalizm ile tahrip ve tehdit altındaki evrensel ruhun çığıdır. Başkişi, ‘öldürmek-öldürmemek’ ikileminde, tüm yaşam alanlarındaki bozulmanın farkındalığı içinde kendini feda etmek pahasına *öldürme!* emrini tercih eder. Kutsalın ve insani özün gereği olan bu durum, eserde Son Söz olarak yer alan ve başkişi Arsen tarafından yazılan “Öldürmek-Öldürmemek” adlı hikaye ile devam eder. Eles Caabarsova’nın takdimiyle başlayan bu metinde Dünya Savaşı’na trenle gitmekte olan Sergey Vorostsov’un öldürme fiili ile somutlanan savaşı vicdanen reddi anlatılır.

“O devri anlatan ‘Öldürmek-Öldürmemek’ adlı hüznü bir hikâye yazdım. Bu günlerde öldürmek bir izmariti fırlatmak kadar kolay...” (s.223)

Eserde başkişi, özlem düzleminde geçmişe, değerlere, âşık olup söyleyemediği kadına/Nataşka’ya, ailesine mekânsal ve zamansal yolculuk yapar. *“Kana bulanmamış bir tek güneş kalacak/ ve at süvarisiz kaçacak”* (s.247) şeklinde savaşı özetleyen bu giriş, metnin merkez kişinin ve savaş ile yüzleşen tüm insanların durumunu açıklar niteliktedir. Sergey’in anne ve babasının öldürmek ve savaş üzerine yaptıkları konuşmada çerçevesi çizilen bu ikilem, kötülüğün haritası olan savaşın sorgulanışıdır.

“Herkes bir ağızdan ‘öldür, öldür!’ diye ısrar ediyor. Düşmanlar bize ölümü getiriyor biz de onlara! Peki ya sonra, sonra dünyada nasıl yaşayacağız? Dünya hayatı sadece katillerin mi olacak? Benim anlamadığımı mı sanıyorsun, sen öldürmezsen seni öldürürler. Her halükarda öldüren katildir. (..) Seni bu ajitasyondan dolayı halk düşmanı ilan eder, Sibiryaya gönderirler. Burada Dünya Savaşı oluyor. Kim kimi yenecek? Ya biz onları ya da onlar bizi, sense kalkmış öldürme diyorsun!.. Asker kendi yerini, yurdunu savunuyor. Askerin düşmanı yok etmesi bir kural gereğidir. Emir alır ve öldürür. Bu kişisel bir iş değildir ki cinayet olsun. Bu durumda öldürmek askerin kahramanlığıdır.” (s.267-268)

İnsan, yaşam denilen büyük ateş kitlesinde geçmişten geleceğe uzanan bir savaş yaşar. Anne ve babasının bu diyalogu, özsel bir alıntılama ile ana metne bağlanan yaşam nedir? sorusuna yeni bir cephe eklemeler. Bir değer/ amaç/ görev uğruna ölmenin ölümsüzlükle kutsandığı bakış açısı ile parçalanmış imge ve göstergeler bütünü farklı gibi görünse de aynı noktaya taşınır.

“İşte savaş! Savaşta öldüren kazanır. Kazanan daima haklıdır. Bu hep böyledir ve böyle de sürüp gidecek.” (s. 269)

Bilinçaltındaki mitik dünyanın savaş ve barış dönemlerindeki görünümünü, açar sözcük olan ‘öldürmek’ fiili ile kurguda yer alır. Yaşamdan ölüm yakasına/savaşa doğru yola

çıkan Sergey, kendisini bekleyen olumsuz, yok eden, darlaşan, gevşek, kaygan bir zemine doğru kaygı ve korku içinde çaresizce gitmektedir.

Dağlar Devrildiğinde romanındaki bütün olay birimleri, evrenin mitten gerçeğe ve oradan da doğaya uzanan bütün uzamlarında geçmiş-şimdi-gelecek düzleminde insani mekanizmanın yok olması ve yaşanılacak niteliklerin yok edilmesi etrafında kurgulanır. Öze/bozulmamışa dönüşün içselleştirildiği bu bakış açısında yaşayamayan doğa ve insandan biri eylemsizlikle diğeri eylemle intihar eder. Caabars'ın mücadeleden vazgeçip ölümü beklemesi ile Arsen'in aşktan aldığı güçle doğayı/başka yaşam alanlarını korumak için kendini feda etmesi eş değerdir. Fiziksel ölümleri ile başkaldıran bu farklı varlık alanlarının, özsel niyetleri ve çabaları aynıdır. Arketipsel öykü niteliğindeki Ebedi Gelin'de hem genç avcı hem de nişanlısı genç kız, değişimde değişmeyen tek değer aşk olduğunu tepkileri ile imlerler. Dokuz ana bölüm ve ek metinde yücelten olgu olan bu aşk, kader ve seçim ile kesişerek eyleme dönük sonsuz bütünleşme isteği yaşatır.

Sonuç: Aytmatov'un Yüce Kederi

*“İnsan, her şeyi anlatamaz.
Zaten kelimeler, her şeyi anlatmaya yetmez.”*

Asrın eseri olan asrının esiri/güdümlü olmayan yazar Cengiz Aytmatov anlatılarında büyü hızla bozulan dünyanın yok oluşunu durdurmak için hafızası körleşen dünyanın tinsel varoluş kaynaklarından ödünçlenen derin anlam dizgesinde yeniden doğuş öncelenir.

Dünyayı ve insanı yorumlayan bir filozof kimliğindeki Cengiz Aytmatov, insanı, yeryüzünü yeni baştan kurabilecek eylem olarak gördüğü yazınsal evreninde yaşamsal kaynaklara ve değerler dünyasına yönelik tehditlerin kişi, toplum hatta insanlık üzerindeki tahribatını sorgular. Psikolojik ve sosyolojik göndermelerle simgesel söylemde evrensel anlatılar kurgulayan sanatkarın eserlerinde zamansallığa ve belleğe temasla işlevsellik kazanan simgesel söylem, duygu ve aklın öncelenmesi ile oluşturulur. Sanatkar, kayıt altına alma ve hafızaya yerleştirme edimleri ile bellekten gelen çağrılara ve kolektif bilinçaltına ait verilere süreklilik kazandırmak ister. Bu bağlamda metinlerinin derin boyutundaki simgesel söylemi kendiliğinden, öngörülemez bir yaratım niteliğindedir.

İnsanı ve evreni ilgilendiren her uzamı, her kişiyi, her imgeyi metinleştiren sanatkarın Dağlar Devrildiğinde/Ebedi Gelin adlı çok katmanlı romanında kuşaktan kuşağa aktarılan tiranlığın egemenliği ile proleterleşme sürecinde nesneleştirilmeye, kimliksizleştirilmeye çalışılan bireyin, yitlik bir sürece dönüşen sistemin verilerine karşı koyuşu entrik kurgunun merkezindedir. Kıyamet imgesi 'Dağların Devrilmesi' eylemi ile potansiyel tehlikeye dönüşen insanın bencil isteklerinin bütün var olma-yok olma savaşlarının sebebi oluşu vurgulanır. Potansiyel tehlike halindeki insanın ezber ilişkilerin körlüğündeki yıkıcı eylemlerinin, doğal barışı bozma ve dünyayı kaosa/cehenneme dönüştürme sürecindeki etki alanı dört metinsel bağtımda yansıtılır: Yapay kutsallık olan para-güç-şöhrete direnen ve aşk ile tüm sınırlanmışlıkları aşmaya çalışan Arsen Samaçin; yaşam alanı sınırlanan doğanın susturulan seslerinden Caabars; mitik dönemin derin yapısında bozulmaya direnişi sembolize eden Ebedi Gelin efsanesi ve “öldürme” fikrinin sorgulandığı başkişi Arsen tarafından yazılan “Öldürmek-Öldürmemek” adlı hikâye.

Eserin trajik tiplerinin içinde buldukları büyük kriz anlarında kendilerine ait dünya kurma çabaları, problem yitimine uğramış yüzler tarafından kesintiye uğratılır. Ötekileşmenin kesin yazgıya dönüştüğü küresel evrende yaşamın seslere gömülü gizil anlamının taşıyıcısı efsaneler, ölümlü insanın toplumsal tinle buluşmasını sağlayarak ölümsüzleştirir. Kozmik bir güven alanı olan efsanelerin de içerik bağlamında mitik ötekiler/yalıtık yüzler barındırması, uygarlığın intiharı ile değişmeyen insan gerçeğinin buluşma noktasıdır. Böylece insan, doğa, mit, savaş kavramları ile bireysel ve evrensel tükenişin yazınsala dönüştürümü yapılır. Zamansal ve mekânsal sınırlamaların aşıldığı

metinde, farklı varlık alanlarının bozulmadan ve gelişme odaklı bir değişim içinde uyumu yakalamasının gerekliliği vurgulanır.

Kaynakça

- Aktulum, Kubilay (2000), *Metinlerarası İlişkiler*, Ankara: Öteki Yayınları.
- Aytmatov, Cengiz (2007), *Dağlar Devrildiğinde / Ebedi Nişanlı*, İstanbul: Ufuk Kitap.
- Durand, Gilbert (1998), *Sembolik İmgelem* (Çev. Ayşe meral), İstanbul: İnsan Yayınları.
- Korkmaz, Ramazan (2004), *Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri*, Ankara: Türksöy Yayınları.
- Kundera Milan (1989), *Roman Sanatı* (Çev.İsmail Yerguz), İstanbul: Afa Yayınları.
- Ricœur, Paul (2007), *Zaman ve Anlatı* (Çev. Mehmet Rifat-Sema Rifat), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Sartre, Jean-Paul (2006), *İmgelem* (Çev. Alp Tümertekin), İstanbul: İthaki Yayınları,
- Todorov, Tzvean (2004), *Fantastik* (Çev. Nedret Öztokat), İstanbul: Metis Yayınları.